

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SUVEREN HÜQUQLARININ BƏZİ ASPEKTLƏRİ

Hüseynov Sahil Zahir oğlu
hüquq magistri

Açar sözlər: konstitusiya, qanun, suverenlik, hakimiyyət
Ключевые слова: конституция, закон, суверенитет, власть

Xalqın suverenliyi konstitusiya və qanunlarla təsdiq edilməsi dövlətin müstəqilliyinin təminatları; sistemində müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Avropa hüququnda suverenlik dövlət hakimiyyətinin ölkə daxilində hökmranlığı və xarici siyasət sahəsində müstəqilliyi kimi nəzərdən keçirilir (7, s. 105-106). Suverenlik dövlət hakimiyyətinin siyasi-hüquqi mahiyyətini əks etdirməklə, xalqın öz müqəddəratını sərbəst və müstəqil həll etmək hüququ formasında təzahür edir. Bu hüquq xalqın tam hakimiyyəti, onun siyasi azadlığını, ictimai həyatının xarakterini müəyyən etmək, mövcud obyektiv şəraitdən əmələ gələn və onun azadlığı uğrunda mübarizəsinə təkan verən real imkana malik olması ilə müəyyən edilir.

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Milli Şurası İstiqlal Bəyannaməsi qəbul edərək müstəqil dövlət quruculuğu çərçivəsində xalqın suverenlik hüquqlarının gerçəkləşdirilməsi üçün bir sıra tarixi əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirmişdir. "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında" 18 oktyabr 1991-ci il tarixli Konstitusiya aktında qeyd olunmuşdur ki, Azərbaycan Respublikası öz ərazisində tam dövlət hakimiyyətinə malik olub, müstəqil xarici və daxili siyasət yeridir, müstəqil dövlətə xas olan təsisatları - parlamenti, hökuməti, ordunu, maliyyə sistemini yaradır və fəaliyyət göstərir (1, s.90). Lakin 1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycan SSR-in təsis edilməsi ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətinə və xalqın suverenliyinə son qoyuldu. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan SSR-in 1920-1990-cı illərdə Sovet ittifaqının tərkibində müttəfiq respublika statusuna malik olmasına və bütün ölkənin ittifaq dövləti tərəfindən idarə olunmasına baxmayaraq, Azərbaycan SSR-in və SSR ittifaqının qarşılıqlı münasibətləri Azərbaycan SSR-in suverenliyinə və SSRİ-nin suverenliyinə əsaslanan müqavilə ilə tənzimlənmişdir. Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyasının (Bakı, Azərneşr, 1990-cı il) 69-cu maddəsinə görə, Azərbaycan SSR SSRİ-dən azad surətdə çıxmaq hüququnu özündə saxlamışdır. Azərbaycan SSR-in suverenliyi Azərbaycan SSR tərəfindən öz ərazisinin hər yerində respublikanın bütün xalqının xeyrinə ali qanunvericilik, icra və məhkəmə fəaliyyətinin müstəqil həyata keçirilməsində ifadə olunurdu (3, s. 23).

Keçən əsrin 90-cı illərində SSRİ-nin süqutu ilə Azərbaycan xalqının suveren hüququnun realizə edilməsi üçün geniş imkanlar açıldı. Hər şeydən əvvəl xalqın suverenliyini konkretləşdirən müddəalar "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" 18 oktyabr 1991-ci il tarixli Konstitusiya Aktı ilə təsbit edildi. Bu müddəalar aşağıdakılardır:

- Azərbaycan Respublikasında suveren hakimiyyət Azərbaycan xalqına məxsusdur;
- Azərbaycan xalqı suveren hakimiyyəti bilavasitə referendum vasitəsilə və Azərbaycan Respublikasının parlamentinə ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında gizli səsvermə yolu ilə seçilmiş nümayəndələri vasitəsilə həyata keçirir;
- Azərbaycan dövlətinin suveren hakimiyyəti daxili məsələlərdə ancaq hüquqla, xarici məsələlərdə isə yalnız Azərbaycan xalqının azad surətdə razılıq verdiyi müqavilələrdən və sazişlərdən irəli gələn müddəalarla məhdudlaşdırılır;
- Azərbaycan Respublikasının suverenliyi şəriksizdir və onun bütün ərazisinə şamildir;
- Azərbaycan Respublikası öz ərazisində həyata keçirdiyi suveren hüquqları heç bir formada başqa dövlətlərə və ya dövlət ittifaqlarına vermir.

Göründüyü kimi, Konstitusiya Aktının müddəaları, sovet dövrünün konstitusiyalarından fərqli olaraq, Azərbaycan xalqının öz müqəddəratını müstəqil həll etmək hüququnun gerçəkləşdirilməsi, hakimiyyətin ölkə daxilində müstəqilliyinin təmin olunması və onun hər hansı bir dövlətin hakimiyyətindən asılılığına son qoyulması üçün hüquqi əsas yaratmışdır. Qeyd edilən müddəaların həyatiliyi 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə təsdiq edildi. Əsas Qanunun "Xalqın suverenliyi" adlanan 2-ci maddəsi aşağıdakı iki hissədən ibarətdir:

I. Sərbəst və müstəqil öz müqəddəratını həll etmək və öz idarəetmə formasını müəyyən etmək Azərbaycan xalqının suveren hüququdur.

II. Azərbaycan xalqı öz suveren hüququnu bilavasitə ümumxalq səsverməsi - referendum və ümumi, bərabər və bir-başa seçki hüququ əsasında sərbəst, gizli və şəxsi səsvermə yolu ilə seçilmiş nümayəndələri vasitəsi ilə həyata keçirir.

Bu maddə Azərbaycan xalqının konstitusiya-hüquqi statusunu müəyyən etdiyinə görə Konstitusiyanın "Xalq hakimiyyəti" adlanan I fəslinə daxil edilmişdir. "Suverenlik" konstitusion norma ilə ifadə edilən təməl anlayışı olmaqla Konstitusiyanın bu anlayışı konkretləşdirən 1-ci maddəsinin I hissəsi, 11, 19, 71, 73, 76, 95, 109, 119, 124,

134, 142 və 147-ci maddələri ilə bilavasitə əlaqədardır.

2-ci maddənin birinci hissəsinin mahiyyəti xalqın iradəsi ilə yaradılan dövlət hakimiyyətinin ölkə daxilində aliliyinin və xarici siyasət sahəsində müstəqilliyinin elan edilməsini nəzərdə tutur. Hakimiyyətin aliliyi dedikdə cəmiyyətdə vahid hüquq qaydasının tətbiq edilməsi, dövlət orqanlarının, ictimai təşkilatların və vətəndaşların hüquq qabiliyyətinin müəyyən edilməsi, onlara hüquq və vəzifələrin verilməsi sahəsində dövlət fəaliyyətinin təmin edilməsi başa düşülür. Ölkə daxilində hakimiyyətin aliliyi xeyli dərəcədə dövlət orqanlarının hüquqi aktlarının Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan vətəndaşlar və onun ərazisində yerləşən hüquqi şəxslər, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslər üçün məcburiliyi ilə təmin edilir. Dövlət hakimiyyətinin aliliyi muxtar respublika və bələdiyyələrə münasibətdə özünü daha çox büruzə verir. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının aktları ölkənin bütün ərazisində, Naxçıvan Muxtar Respublikasının hakimiyyət orqanlarının aktları yalnız Naxçıvan Muxtar Respublikasında, bələdiyyə aktları isə müvafiq bələdiyyənin ərazisində hüquqi qüvvəyə malikdir. Suverenliyə xas olan xalqın vahidliyi və hakimiyyətin hər hansı digər dövlətin hakimiyyətindən asılı olmaması əlamətinin təhlili göstərir ki, Respublikanın suveren hüquqları (dövlət vergilərinin toplanması, vətəndaşların həqiqi hərbi xidmətə çağırılması, pul nişanlarının dövriyyəyə buraxılması, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verilməsi və s.) Azərbaycanın bütün ərazisinə şamil olunur. Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqları muxtar respublikanın və bələdiyyələrin hüquqları ilə əlaqələndirilir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və qanunlarının aliliyi ölkənin suverenliyinin hüquqi ifadəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Bu alilik Azərbaycanın təkə unitar deyil, həm də hüquqi respublika kimi elan olunması kontekstində xüsusilə aktualdır (6, s. 77-78).

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci və 11-ci maddələrinə və "Ərazi quruluşu və inzibati ərazi bölgüsü haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda (13 iyun 2000-ci il) nəzərdə tutulmuş meyarlara əsasən Azərbaycan Respublikası unitar, vahid əraziyə malik olan dövlət kimi müvafiq hissələrə bölünmüşdür. Respublikada siyasi, iqtisadi, sosial-mədəni quruculuq, onun milli dövlət və inzibati ərazi quruluşu ilə əlaqədar bütün məsələlər həll edilərkən Azərbaycan Respublikasının suverenliyi dövlət hakimiyyətinin aşağıdakı üç səviyyədə həyata keçirilməsində ifadə olunur:

- 1) Azərbaycan Respublikasının dövlət hakimiyyəti;
- 2) Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət hakimiyyəti;
- 3) Yerli hakimiyyət (yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə).

Azərbaycan Respublikasının dövlət və inzibati ərazi quruluşunun nəzərə alınması, məsələn, ölkənin büdcə sisteminin səmərəli təşkili üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun (2 iyul 2002-ci il) 3-cü maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında büdcə sistemini Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsi və yerli büdcələr təşkil edir.

Yuxarıda aparılan təhlildən görünür ki, Konstitusiyanın 2-ci maddəsi ilə təsbit edilmiş xalqın suveren hüququnun şamil olduğu ərazi ilə bağlı məsələ Konstitusiyanın sonrakı müddəaları ilə deyil, "Ərazi quruluşu və inzibati ərazi bölgüsü haqqında" Qanunun və digər qanunların köməyi ilə aydınlaşdırıla bilər. Başqa sözlə, xalqın suverenliyi Konstitusiyada "ərazi" anlayışı ilə əlaqələndirilmir. Yuxarıdakı tədqiqatdan Əsas Qanunun "Xalq hakimiyyəti" və "Dövlətin əsasları" fəsilələrinə aid ümumi müddələrinin inzibati ərazi bölgüsünə malik olmayan, dövlət aparatının və əhalinin vahid mərkəzdə cəmləşdiyi bir ölkəyə şamil olunması barədə nəticə çıxarmaq mümkündür.

Azərbaycan Respublikasında siyasi, iqtisadi, maliyyə, sosial-mədəni quruculuq, milli dövlət və inzibati ərazi quruluşu ilə əlaqədar məsələlərin düzgün həll edilməsi məqsədi ilə "suverenlik" və "ərazi" təməl anlayışlarının Konstitusiyanın "Dövlətin əsasları" fəslilərinə əsasən əlaqələndirilməsi zəruridir.

Hər şeydən əvvəl, "Azərbaycan Respublikasının suverenliyi onun bütün ərazisinə şamildir. Azərbaycan Respublikasının subyektlərinin (Naxçıvan Muxtar Respublikası, inzibati ərazi vahidləri) əraziləri, daxili suları, Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsi, Azərbaycan Respublikasının üzərindəki hava məkanı Azərbaycan Respublikası ərazisinin tərkib hissəsidir" - məzmunlu müddələrin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 11-ci maddəsinin II hissəsinin əvəzinə təsbit edilməsi təklif edilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsinin I hissəsinə aşağıdakı müddələrin əlavə edilməsi məqsədəuyğundur:

"Azərbaycan Respublikasının tərkibinə Naxçıvan Muxtar Respublikası (gələcəkdə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti istisna edilməməlidir) və inzibati ərazi vahidləri hesab olunan rayonlar, şəhərlər və şəhər rayonları daxildir."

Konstitusiyanın müvafiq maddələrinə yuxarıda təklif edilən əlavələrin nəzərə alınması Azərbaycan Respublikasının milli dövlət və inzibati ərazi quruluşu ilə əlaqədar bütün məsələlərin dövlətin suverenliyinin təmin olunması kontekstində həllinə şərait yaradacaq.

Ölkəmizin konstitusion quruluşuna xas olan mühüm əlamət kimi suverenlik anlayışının elmi tədqiqi onun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının "Xalq hakimiyyəti" adlanan birinci fəslində əks etdirilməsi ilə bağlı məsələnin mübahisəli olmasını təsdiq edir. Əsas Qanunun 1-ci maddəsinə uyğun olaraq xalq Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi hesab edilir. Ölkədə hakimiyyətin təşkili, dövlətin daxili və

xarici siyasətinin həyata keçirilməsi kimi vəzifələr bilavasitə xalq tərəfindən deyil, onu təmsil edən dövlət orqanları tərəfindən yerinə yetirilir. Buradan "suverenlik" anlayışının dövlət quruluşunun əsasları ilə daha sıx bağlı olması barədə nəticə çıxarmaq mümkündür.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının suverenliyi Azərbaycan dövləti tərəfindən onun bütün ərazisində xalqın maraqlarına uyğun ali qanunvericilik, icra və məhkəmə fəaliyyətinin müstəqil həyata keçirilməsində ifadə olunur.

İstifadə olunmuş mənbələr:

1. "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" 18 oktyabr 1991-ci il tarixli Konstitusiya Aktı - Respublikasının Qanunlar Külliyyatı. Bakı, 2001, s. 90-96
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2010
3. Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, Azər nəşr, 1990
4. "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2 iyul 2002-ci il)
5. "Ərazi quruluşu və inzibati ərazi bölgüsü haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (13 iyun 2000-ci il)
6. Əsgərov Z. Konstitusiya hüququ. Bakı, 2006
7. Конституция Российской Федерации: Научно-практический комментарий / Под ред. Б. Н. Топорнина, М.: Юристъ, 1997

Гусейнов Сахил

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СУВЕРЕННЫХ ПРАВ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ РЕЗЮМЕ

В статье раскрываются такие фундаментальные понятия, как суверенитет и территория, которые непосредственно связаны с государственным строем Азербайджанской Республики. По мнению автора, юридическим выражением суверенитета Азербайджанской Республики является верховенство её Конституции и законов на всей территории Азербайджана. Выяснение вопроса о конституционном закреплении положений суверенитета Азербайджанской Республики подтвердило настоятельную необходимость сочетания содержания понятия суверенитета с основами государственного строя и внесения соот ветствующей поправки в 11-ю статью Конституции. Далее, в статье значительное внимание уделено территориальным основам суверенных прав государства и обоснованию административно-территориального устройства республики.

Huseynov Sahil

SOME ASPECTS OF THE SOVEREIGN RIGHTS OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC Summary

The article deals with such fundamental concepts, as sovereignty and territory which are directly connected with the political system of the Azerbaijan Republic. According to the author, legal expression of the sovereignty of the Azerbaijan Republic is the superiority of its Constitution and laws in all territory of Azerbaijan.

Finding-out of the question on the constitutional provisions of the sovereignty of the Azerbaijan Republic has confirmed the imperative need of combination of the content of concept of the sovereignty with the basis of political system and making appropriate amendment to the Article 11 of the Constitution. Further, the author pays much attention to the territorial bases of the sovereign rights of the state and sub stantiation of the administrative-territorial system of republic.

**Rəyçilər: h.e.d., prof. İ.İ.İsmaylov;
h.f.d., A.X.Rüstəməzadə**